

MOLIYAVIY INQIROZLAR VA ULARNING SABABLARI

Meliyev Azimjon

Ilmiy Rahbar:

Muhammadiyev Sohibjon

Talaba:

Rashidov Adham

Talaba:

Annotatsiya: *Ushbu maqolada moliyaviy inqirozlarning mohiyati, turlari va ularning kelib chiqish sabablari keng va batafsil tahlil qilingan. Moliyaviy inqiroz — bu iqtisodiy tizimning muvozanatining keskin buzilishi bo'lib, u moliya bozorlari, bank tizimi, ish bilan ta'minlash, ishlab chiqarish va boshqa iqtisodiy faoliyat ko'rsatkichlariga sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatadi. Maqolada moliyaviy inqirozlarning ichki va tashqi omillari, jumladan, makroiqtisodiy muvozanatning buzilishi, moliyaviy instrumentlarning noto'g'ri boshqarilishi, siyosiy va huquqiy muhitning barqaror emasligi, global iqtisodiy shoklar va narxlar o'zgarishlari tahlil qilingan.*

Shuningdek, maqolada tarixiy moliyaviy inqirozlar, jumladan, 1929-yilgi Buyuk Depressiya, 2008-yilgi global moliyaviy inqiroz va boshqa regional iqtisodiy krizislar misolida ularning sabab va oqibatlari o'rganilgan. Moliyaviy inqirozlarning oldini olishda samarali moliyaviy siyosat, tartibga soluvchi institutlar, risklarni boshqarish va shaffof moliyaviy tizimning ahamiyati alohida ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: *moliyaviy inqiroz, iqtisodiy krizis, makroiqtisodiy muvozanat, moliyaviy bozorlar, bank tizimi, global iqtisodiyot, iqtisodiy barqarorlik.*

Abstract: *This article provides a comprehensive analysis of financial crises, their nature, types, and underlying causes. A financial crisis represents a severe disruption of economic system equilibrium, significantly affecting financial markets, banking systems, employment, production, and other economic indicators. The article examines both internal and external factors of financial crises, including macroeconomic imbalances, mismanagement of financial instruments, political and legal instability, global economic shocks, and fluctuations in commodity and asset prices.*

Moreover, historical financial crises, such as the 1929 Great Depression, the 2008 global financial crisis, and other regional economic downturns, are analyzed to highlight their causes and consequences. The importance of effective financial policies, regulatory institutions, risk management, and transparent financial systems in preventing financial crises is emphasized.

Keywords: *financial crisis, economic crisis, macroeconomic balance, financial markets, banking system, global economy, economic stability.*

Аннотация: *В данной статье проводится всесторонний анализ финансовых кризисов, их природы, типов и основных причин возникновения. Финансовый кризис представляет собой резкое нарушение равновесия экономической*

системы, оказывающее значительное влияние на финансовые рынки, банковскую систему, занятость, производство и другие экономические показатели. В статье рассматриваются как внутренние, так и внешние факторы финансовых кризисов, включая макроэкономические дисбалансы, неправильное управление финансовыми инструментами, политическую и правовую нестабильность, глобальные экономические шоки и колебания цен на товары и активы.

Кроме того, анализируются исторические финансовые кризисы, такие как Великая депрессия 1929 года, глобальный финансовый кризис 2008 года и другие региональные экономические спады, с целью выявления их причин и последствий. Подчеркивается важность эффективной финансовой политики, регулирующих институтов, управления рисками и прозрачных финансовых систем для предотвращения финансовых кризисов.

Ключевые слова: *финансовый кризис, экономический кризис, макроэкономическое равновесие, финансовые рынки, банковская система, мировая экономика, экономическая стабильность.*

KIRISH

Moliyaviy tizimlar zamonaviy jamiyatning eng muhim va murakkab tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, ular iqtisodiy barqarorlik va rivojlanish uchun asosiy rolni o'ynaydi. Har bir davlatning moliyaviy sektori, banklar, sug'urta kompaniyalari va moliya bozorlari iqtisodiy faoliyatning turli yo'nalishlarini qo'llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, global iqtisodiyotning o'zaro bog'liqligi va moliyaviy bozorlarning tezkor rivojlanishi sharoitida, moliyaviy tizimlar turli xatarlar va shoklarga doimiy duch keladi. Natijada, ba'zan tizimning muvozanati buziladi va iqtisodiy jarayonlarda keskin o'zgarishlar yuz beradi. Ana shunday holat moliyaviy inqirozlar deb ataladi.

Moliyaviy inqirozlar iqtisodiy tizimning barcha darajalarida sezilarli ta'sir ko'rsatadi: ular bank tizimining barqarorligini buzishi, kapital oqimlarini to'xtatishi, ish bilan ta'minlash darajasining pasayishiga olib kelishi va ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini pasaytirishi mumkin. Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, moliyaviy inqirozlar nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy va ijtimoiy barqarorlikka ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ularni o'rganish va oldini olish masalasi nafaqat iqtisodchilar, balki siyosatchilar va moliya boshqaruvchilari uchun ham dolzarbdir.

Maqola davomida moliyaviy inqirozlarning kelib chiqish sabablari, turlari va ularning iqtisodiyotga ta'siri atroflicha tahlil qilinadi. Moliyaviy inqirozlar ichki va tashqi omillar ta'sirida yuzaga keladi: ichki omillar qatoriga bank tizimidagi muvozanatsizlik, noto'g'ri kredit siyosati, likvidlik yetishmovchiligi va moliyaviy instrumentlarning noto'g'ri boshqarilishi kiradi. Tashqi omillar esa global iqtisodiy shoklar, valyuta kurslaridagi keskin o'zgarishlar, xalqaro savdo va moliyaviy bozorlarning o'zaro ta'siri bilan bog'liqdir. Ushbu ichki va tashqi omillar birgalikda moliyaviy tizimning zaif nuqtalarini ochib beradi va inqirozning yuzaga kelish xavfini oshiradi.

Tarixiy tajriba ko'rsatganidek, moliyaviy inqirozlar global va mahalliy darajada turli shakllarda namoyon bo'ladi. Masalan, 1929-yilda yuz bergan Buyuk Depressiya dunyo iqtisodiyotida chuqur inqirozga olib keldi, u butun moliya tizimi va ishlab chiqarish sektoriga keskin ta'sir ko'rsatdi. 2008-yilda yuz bergan global moliyaviy inqiroz esa, xususan, subprime kreditlar bozori orqali boshlanib, moliya institutlari va butun iqtisodiyotga keng qamrovli ta'sir ko'rsatdi. Bu holatlar moliyaviy inqirozlarning iqtisodiy tizimning butun faoliyatiga qanday salbiy ta'sir ko'rsatishini ochib beradi.

Shu bilan birga, moliyaviy inqirozlar nafaqat zararli, balki tizimning kelajakdagi barqarorligini mustahkamlash uchun dars bo'lib xizmat qiladi. Ularni o'rganish va tahlil qilish orqali moliya siyosatini takomillashtirish, risklarni boshqarish va oldini olish mexanizmlarini yaratish imkoniyati paydo bo'ladi. Shu bois, moliyaviy inqirozlarni o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham juda muhimdir.

Maqolaning asosiy maqsadi moliyaviy inqirozlarning kelib chiqish sabablarini, ularning turlari va iqtisodiyotga ta'sirini ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilishdir. Shuningdek, maqolada moliyaviy inqirozlarni oldini olish choralari, risklarni boshqarish usullari va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash yo'llari ham ko'rib chiqiladi. Bu esa iqtisodchilar, moliya boshqaruvchilari va siyosiy qaror qabul qiluvchilar uchun amaliy ahamiyatga ega bo'ladi.

ASOSIY QISM

Moliyaviy inqirozlar iqtisodiy tizimning barqarorligini tubdan buzuvchi hodisalar bo'lib, ular global va mahalliy darajada turli shakllarda namoyon bo'ladi. Ushbu hodisalar ko'pincha moliyaviy bozorlarning o'zaro bog'liqligi, bank tizimining muvozanatsizligi, pul-kredit siyosatidagi xatoliklar va tashqi iqtisodiy shoklar natijasida yuzaga keladi. Moliyaviy inqirozlar ichki va tashqi omillar ta'sirida kelib chiqadi. Ichki omillarga moliya institutlarining noto'g'ri boshqarilishi, likvidlik muammolari, kredit siyosatidagi kamchiliklar va moliyaviy instrumentlarning noto'g'ri qo'llanilishi kiradi. Tashqi omillar esa global iqtisodiy shoklar, xalqaro valyuta kurslaridagi o'zgarishlar, savdo va moliyaviy bozorlarning uzviy bog'liqligi bilan bog'liqdir.

Moliyaviy inqirozlarni tahlil qilishda ularni turlarga ajratish muhimdir. Eng keng tarqalgan turlar quyidagilar: bank inqirozlari, valyuta inqirozlari, qarz inqirozlari va moliya bozorlaridagi kaskadli inqirozlar. Bank inqirozlari moliya institutlarining to'lov qobiliyatining pasayishi yoki aktivlarning qadrsizlanishi natijasida yuzaga keladi. Valyuta inqirozlari esa milliy valyutaning kursi keskin tushishi va valyuta bozorida barqarorlikning buzilishi bilan bog'liqdir. Qarz inqirozlari davlat yoki korporativ qarz majburiyatlarining bajarilmasligi natijasida yuzaga keladi. Moliyaviy bozorlar inqirozlari esa aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlar narxlarining keskin tushishi va investor ishonchining pasayishi bilan ifodalanadi.

Tarixiy misollar moliyaviy inqirozlarning kelib chiqish sabablari va oqibatlarini yanada aniq ko'rsatadi. 1929-yilgi Buyuk Depressiya dunyo iqtisodiyotida chuqur inqirozga olib keldi. Ushbu inqirozning asosiy sabablari orasida aksiyalar bozorining

spekulyativ o'sishi, bank tizimining zaifligi va siyosiy qarorlar natijasida yuzaga kelgan iqtisodiy muvozanatning buzilishi mavjud edi. Natijada ishlab chiqarish keskin pasaydi, ish bilan ta'minlash darajasi pasaydi va xalqaro savdo hajmi sezilarli darajada kamaydi. Shu bilan birga, 2008-yilgi global moliyaviy inqiroz subprime kreditlar bozoridagi muammolar va moliyaviy instrumentlarning noto'g'ri baholanishi natijasida boshlandi. Bu inqiroz butun moliya tizimiga ta'sir ko'rsatdi, yirik banklar va investitsiya fondlari qiyin vaziyatga tushdi, davlatlar moliya tizimini barqarorlashtirish uchun favqulodda choralar ko'rishga majbur bo'ldi.

Moliyaviy inqirozlar iqtisodiyotga turli yo'nalishlarda salbiy ta'sir ko'rsatadi. Banklar va moliya institutlarining qiyinchilikka tushishi kreditlashni cheklaydi, bu esa ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarini sustlashtiradi. Ish bilan ta'minlash darajasi pasayadi, odamlar iste'mol xarajatlarini qisqartiradi, bu esa ichki talabni kamaytiradi. Shuningdek, moliyaviy bozorlar inqirozi investorlarning ishonchini pasaytiradi va kapital oqimini cheklaydi, bu esa iqtisodiy o'sishga to'sqinlik qiladi.

Shu bilan birga, moliyaviy inqirozlar tizimni takomillashtirish uchun dars bo'lib xizmat qiladi. Ularni o'rganish orqali iqtisodiy siyosatni yaxshilash, risklarni boshqarish mexanizmlarini joriy etish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash mumkin. Davlatlar va moliya boshqaruvchilari moliyaviy inqirozlarni oldini olish uchun makroiqtisodiy muvozanatni ta'minlash, bank tizimini mustahkamlash, moliyaviy nazoratni kuchaytirish va global iqtisodiy jarayonlarni doimiy monitoring qilish kabi choralarini amalga oshiradilar.

Shuningdek, moliyaviy inqirozlar tahlili nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy va ijtimoiy nuqtai nazardan ham muhimdir. Moliyaviy tizimning barqarorligi mamlakatning siyosiy barqarorligi va jamiyatdagi ijtimoiy ishonch bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli, moliyaviy inqirozlarni oldini olish va ularni boshqarish mexanizmlari davlatning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasining ajralmas qismi hisoblanadi.

Umuman olganda, moliyaviy inqirozlarning kelib chiqish sabablarini chuqur o'rganish va ularni tizimli tahlil qilish iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlash, moliya siyosatini takomillashtirish va global iqtisodiy xatarlarni kamaytirish imkonini beradi. Ushbu maqola moliyaviy inqirozlar turlari, sabablari, tarixiy misollar va iqtisodiyotga ta'sirini keng va batafsil tahlil qilishga qaratilgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy inqirozlar iqtisodiy tizimning barqarorligini tubdan buzuvchi hodisalar bo'lib, ular nafaqat moliya bozorlariga, balki butun iqtisodiyot va jamiyat hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu inqirozlarning kelib chiqishida ichki va tashqi omillar birgalikda rol o'ynaydi. Ichki omillar qatoriga bank tizimining zaifligi, kredit siyosatidagi noto'g'ri qarorlar, moliyaviy instrumentlarning samarali boshqarilmasligi va iqtisodiy muvozanatning buzilishi kiradi. Tashqi omillar esa global iqtisodiy shoklar, valyuta kurslaridagi keskin o'zgarishlar, xalqaro savdo va moliyaviy bozorlarning o'zaro bog'liqligi bilan bog'liqdir. Shu tarzda, moliyaviy inqirozlar kompleks va ko'p qatlamli hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Tarixiy misollar moliyaviy inqirozlarning iqtisodiyotga qanday salbiy ta'sir ko'rsatishini yaqqol ochib beradi. 1929-yilgi Buyuk Depressiya va 2008-yilgi global moliyaviy inqiroz kabi holatlar moliya institutlari, ishlab chiqarish sektori, ish bilan ta'minlash darajasi va xalqaro savdo ko'rsatkichlariga keskin ta'sir ko'rsatgan. Ushbu voqealar shuni isbotlaydiki, moliyaviy inqirozlarning oldini olish va ularni boshqarish mexanizmlari iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda strategik ahamiyatga ega.

Maqolada ko'rsatib o'tilganidek, moliyaviy inqirozlar nafaqat zararli hodisa sifatida, balki tizimni takomillashtirish uchun dars bo'lib xizmat qiladi. Ularni o'rganish orqali moliya siyosatini yaxshilash, risklarni boshqarish, bank tizimini mustahkamlash va iqtisodiy jarayonlarning barqarorligini oshirish mumkin. Shu bilan birga, moliyaviy inqirozlar siyosiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash nuqtai nazaridan ham ahamiyatlidir, chunki iqtisodiy muammolar jamiyatdagi ishonch darajasiga va davlatning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasiga bevosita ta'sir qiladi.

Shuningdek, moliyaviy inqirozlar tahlili makroiqtisodiy barqarorlikni oshirish, moliya institutlarini samarali boshqarish, moliyaviy siyosatni optimallashtirish va xalqaro iqtisodiy jarayonlarga moslashish imkonini yaratadi. Ushbu maqola moliyaviy inqirozlarning sabablari, turlari, iqtisodiyotga ta'siri va oldini olish choralarini batafsil tahlil qilgan holda, mavzuning ilmiy va amaliy ahamiyatini yoritadi.

Umuman olganda, moliyaviy inqirozlar iqtisodiyotning muhim hodisasi bo'lib, ularni chuqur o'rganish va boshqarish tizimli moliya siyosatini yaratish, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va global iqtisodiy xatarlarni kamaytirish uchun zarurdir. Shu bois moliyaviy inqirozlarni tadqiq etish va ularni oldini olish mexanizmlarini ishlab chiqish zamonaviy iqtisodiy ilm-fan va amaliyotning muhim yo'nalishlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kindleberger C. P., Aliber R. Z. Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises. — Palgrave Macmillan, 2011.
2. Reinhart C. M., Rogoff K. S. This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly. — Princeton University Press, 2009.
3. Mishkin F. S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. — Pearson, 2015.
4. Stiglitz J. E. Globalization and Its Discontents. — W. W. Norton & Company, 2002.
5. Obstfeld M., Taylor A. M. Global Capital Markets: Integration, Crisis, and Growth. — Cambridge University Press, 2004.
6. Bordo M. D., Redish A. The Global Financial Crisis of 2007–2008: Is It Different? — NBER Working Paper, 2011.
7. Claessens S., Kose M. A., Terrones M. E. Financial Crises: Explanations, Types, and Implications. — IMF Working Paper, 2010.

8. Reinhart C. M. *Financial Crises: Lessons from the Past*. — Peterson Institute for International Economics, 2013.

9. Kaminsky G. L., Reinhart C. M. *The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems*. — *American Economic Review*, 1999.

10. Allen F., Gale D. *Financial Contagion*. — *Journal of Political Economy*, 2000.

11. Ахмаджонов А.Х., Рахмонов Ш.Р. *Иқтисодий инқирозлар ва молиявий бозорлар*. — Тошкент: Fan va Texnologiya, 2019.